

Etiksel karar vermeyi öğrenebiliriz

10. 06.2012

Yrd. Doç. Dr. Metin Ersoy / Havadis Gazetesi

Elinde silah olan bir adam kapınıza geliyor ve size ikinci bir adamın bulunduğu yeri soruyor. Çünkü kendisini öldürmek istiyor. Sorduğu adam da sizin tuvaletinizde saklanıyor. Ne yapmanız lazım? Yalan mı yoksa doğruyu mu söylersiniz?

Medya ve etik konusu gerek akademik gerek ise kamuoyu nezdinde uzun zamandır tartışılan önemli bir konudur. Etik konusuyla ilgili ne zaman bir şeyle karşılaşsam aklıma ilk olarak Prof. Dr. Süleyman İrvan gelir. Süleyman hocam, benim hem yüksek lisansımda hem de doktoramda tez danışmanımdı. Birlikte yaptığımız çalışmalar her ne kadar da barış gazeteciliği üzerine olsa da, barış gazeteciliğinin de etiksel bir duruş olduğunu söylemeliyiz. Kendisinden medyanın etiksel duruş yanlışlıklarıyla ilgili çok şey öğrendiğimi ve öğrenmeye devam ettiğimi ifade etmeliyim. Kıbrıs Türk basınında son yıllarda artan adliye, intihar, cinayet, tecavüz ve cinsel istismar haberlerinde etiksel anlamda problemler karşılaştığımız bir gerçek. Bu noktada suçu sadece basında aramak yerine, bu şartları oluşturan sosyo-ekonomik sistemle ilgili de bazı sıkıntıların araştırılması gerektiği inancındayım. Katıldığımız söyleşilerde etik konusuyla ilgili “etiksel karar verme” süreçleri akademisyenlere sıklıkça sorulan sorulardır. “Bu olay karşısında nasıl bir yayıncılık yapmalıyız?” gibi sorular, aslında etiksel karar verme süreçleriyle ilgili konulardır. Etiksel bir karar verebilmek için de bu konuda belirli bir felsefeye sahip olmanız bekleniyor.

Etik ve mantık birlikte olmalı

Konuya etik kavramının tanımıyla başlayacak olursak, bu konuda Patterson ve Wilkins’in (1998) tanımı bizlere yol gösterebilir. Etik kavramının Yunanlılardan geldiğini belirten Patterson ve Wilkins, etiğin kişiler ve toplum için neyin iyi/güzel olduğunu bulmaya çalışan bir felsefe dalı olduğunu ifade ediyor. Tabii işin

içerisinde felsefe girdiği zaman mantığı da göz ardı etmemeliyiz. Etik sadece bireyler için neyin iyi, neyin kötü olduğunu araştırmıyor, aynı zamanda iyi ve kötü arasında yapılan tercihlerde “mantıksal” ve “sistematik” sebepler arıyor. Dolayısıyla, gazetecilerin yaptıkları tercihlerde veya etiksel karar verme süreçlerinden sonra, niye o kararı verdiğini mantıksal bir şekilde açıklayabilmesi gerekiyor. Örnek vererek konuyu biraz daha somutlaştırırsak; bir tecavüz haberinde kullanılan isimlerin neden kullanıldığına ilişkin bir soru geldiğinde, bunu etiksel bir duruş ve mantıklı bir görüşle açıklamalıyız. Patterson ve Wilkins’e (1998) göre: “O zaman yapılacak doğru şey gibi görünüyordu” şeklinde yapılan bir izahat, sizi kişisel olarak utandıracağı gibi, profesyonel olarak da yetersiz bir açıklama olacaktır.

Etik ve ahlak karıştırılıyor

Türkçe dilinde yapılan tartışmalarda etik ve ahlak kavramlarının sıkça karıştırıldığına şahit oluyoruz. Türkçeye “ahlâk” olarak çevrilmiş olan ve İngilizcesi “morals” olan kelime etik ile karıştırılıyor. Etik ve ahlak bir biriyle bağlantılı olmakla birlikte tamamen aynı şeyler de değildir. Türk Dil Kurumu’nun ahlak tanımına bakıldığında şu açıklamayı görürsünüz: “Bir toplum içinde kişilerin uymak zorunda oldukları davranış biçimleri ve kuralları.” Ahlak, bireyin bazı toplumsal kurallarını tanımlıyor ve kişinin doğuşundan itibaren öğrendiği davranış biçimi, inançları, örfleri ve gelenekleri olduğu söylenebilir. Bir başka deyişle, bu davranış biçimleri herhangi bir yerde yazılı olmayıp, bunlar nesilden nesile sizlere atalarınız tarafından aktarılır. Her toplumun kendi ahlaki kuralları olabileceği gibi, bunları öğrenebilmek için de o toplumda yaşamak ve ahlaki kuralları tecrübe etmek gerekiyor. Etiğe baktığınız zaman ise, etik prensipleri toplumdan topluma değişen kurallar değildir. Etik; yazılı, sistematik ve belirli prensiplerdir. Birey bunları okuyarak anlayabilir ve öğrenebilir. Ahlak ile etik arasındaki bağlantıya değinecek olursak, Patterson ve Wilkins (1998) ahlaki sistem içerisindeki elementlerin çatıştığı noktada etiğin başladığını ifade ediyorlar. Sözelimi, ahlaki sisteminizde yaşanan sorunlarla ilgili, yaşanmış tecrübelerden de yola çıkarak oluşturulan mantıklı ve sistematik prensipleri etik içerisinde değerlendirebiliriz. Etik sayesinde -ki bu medya etiği için de geçerlidir- ahlaki sistemde yaşanan sorunla ilgili herkesin başvurabileceği yazılı prensiplere sahip oluyoruz. Medyada yaşanan ve ahlaki olarak sizi rahatsız eden bir konuda, “medya etiği bu konuda ne

söylüyor?” diye etiğe başvurabilirsiniz. Aynı şey diğer meslek grupları için düzenlenmiş mesleki profesyonel etik anlayışlarında da görmek mümkündür.

Etiksel karar verme

Etiksel duruş insanların yaşamı için “iyiyi ve güzeli” ararken geçmiş tecrübelerden ve ahlaktan yararlandığını söylemeliyiz. Etiksel prensiplerin ise yasalar gibi yaptırım gücü olmadığından çoğu kez, uygulanmadığını üzülerken görmekteyiz. Özellikle medyada hassas konularda yaşanan etiksel sorunların çözümünde; gazetecilerin haberi toplarken, yazarken ve yayınlarken, karar verme süreçlerini gözden geçirmeleri gerekiyor. Burada etiksel karar verme süreçlerini kastediyorum.

“Görevci etik anlayış”

Prof. Dr. Süleyman İrvan (2005) etiksel karar verme süreciyle ilgili filozof Immanuel Kant’ın etiksel anlayışına dikkat çekiyor: “Gazetecilik mesleğini iki farklı etik anlayış çerçevesinde değerlendirebiliriz: ‘Görevci etik anlayış’ ve ‘yararcı etik anlayış’.” İrvan (2005) Kant’ın görevci etik anlayışını, “önceden belirlenmiş kurallarla, ilkelerle, düsturlarla ilgilenir” diyerek açıklıyor. “Koşulsuz Emir” olarak da isimlendirilen görevci etiksel anlayış için Kant şu soruyu ortaya atıyor: “Eğer herkes yaparsa ne olur?” Biraz açarsak; sizin yaptığınız bir davranışı başkası da yaparsa ne olur? Kant bu noktada doğa kanunlarına bir gönderme yapıyor. Biliyoruz ki, doğa kanunlarına göre, normal atmosfer koşullarında saf su yüz derecede kaynar. Bu dünyanın her yerinde aynıdır ve genel geçer bir kuraldır. Kant’a göre, öyle bir iradeyle davranmalıyız ki bizim davranışımız doğa kanunu olabilsin. Medya etiği açısından değerlendirildiğinde; herkesin medya etiğini kabul etmesi ve uygulaması eğer bir doğa kanunu gibi tüm dünyada genel geçer bir şey olursa, o zaman etiksel sorunların çözümüne yaklaşabiliriz. Kant’ın bizlere söylediği bir başka önemli konu ise; ahlakın insanların kullanmasına izin vermediğidir. Medyanın tiraj ve reyting kaygısı güderek insanları etik dışı ve ahlaka aykırı bir şekilde haberlerinde kullanması Kant’ın görevci etik anlayışına aykırı bir durumdur.

“Yararcı etik anlayış”

Yararcı etik anlayış ise Kant gibi kuralların önceden belirlenmesine karşı olarak, olayların sonuçlarına bakarak bir karar verme sürecini benimsiyor. Bu anlayışı filozof John Stuart Mill'in geliştirdiği biliniyor. Mantık alanında ünlü bir filozof olan John Stuart Mill'in yararcı etik anlayışını Prof. Dr. Süleyman İrvan (2005) şu sözlerle formüle ediyor: "En çok insan için en büyük mutluluğu sağlayan davranış etik davranıştır." Çoğulcu bir demokratik anlayış gibi görünen bu formüle bakıldığında, daha esnek ve demokratik olması sebebiyle mantığa daha yakın görünüyor. Ayrıca Kant'ın belirttiği gibi mutlak bir etiksel duruşu bulmak ve tüm insanları aynı oranda mutlu edebilmek zor görünüyor. Belki de asgari müşterek bir nokta buluşmak herkesi mutlu edebilir. Gazetecilere etiksel konular ne zaman gündeme taşınsa, empatiyi öneriyoruz. Empati sayesinde yaptığınız haberleri yayınlamadan önce etkisini anlayabilir, böylece toplum sağlığını koruyabilirsiniz. Eğer ailenizden ve çevrenizden birisi bir kazaya karışmışsa bu haberi verirken daha fazla zorlanırsınız. Dolayısıyla kaza, cinayet, intihar ve cinsel istismar konularındaki haberleri yaparken görevci mi yoksa yararcı bir etik anlayışı benimseyeceğiniz size bağlıdır. Haberi yazarken empati yapmanız bu karar verme sürecini rahatlatacaktır. Etik ve ahlak vicdanınızla doğrudan ilgilidir. Etiksel duruş gerektiren haberlerde, vicdanınızın sesini dinlediğiniz noktada, sorun yaşayacağınızı düşünmüyorum.

Yalan mı yoksa doğruyu mu söylersiniz?

Etiksel karar verme süreçlerini daha iyi anlayabilmek için Kant'ın ünlü bir etiksel ikilemini hatırlayalım: Elinde silah olan bir adam kapınıza geliyor ve size ikinci bir adamın bulunduğu yeri soruyor. Çünkü kendisini öldürmek istiyor. Sorduğu adam da sizin tuvaletinizde saklanıyor. Ne yapmanız lazım? Yalan mı yoksa doğruyu mu söylersiniz? Cevabın ne kadar zor olduğunun farkındayım. Kantçı anlayışa göre; ne koşulda olursanız olun doğruyu söylemelisiniz. Eğer siz duruma göre hareket ederseniz, bu herkesin duruma göre hareket edeceği anlamına geliyor ve genel geçer olmayı zora sokuyor. Bu durumda sanırım John Stuart Mill'in yararcı etik anlayışı daha faydalı ve mantıklı görünüyor. Sonuca göre karar verirsiniz, evet belki yalan söyleyeceksiniz ancak bir kişinin hayatını kurtarmış olacaksınız. Bu örnek olayda da gördüğümüz gibi etiksel kararlar verirken mantığımız ve düşünce sistemimiz bize yol gösterici olabilir.

Bilgi alma yöntemi olarak: İşkence

Örnekleri çoğaltmak mümkün. Amerikan filmlerinde işkencenin bir kişiden bilgi almanın yolu olarak kullanıldığını görürsünüz. Kant hayatta olsaydı, buna ciddi bir şekilde karşı çıkardı. Çünkü ne koşul altında olursa olsun Kant, insanların kullanılmayacağını savunurdu. İşkenceye maruz kalan kişinin vereceği bilgi ile meydana yerleştirilen bombanın yeri tespit edilebilecek ve yüzlerce insanın yaşaması sağlanacak dahi olsa Kant buna karşıydı. İlk başta Kant'ın bu duruşu size karmaşık gelebilir, ancak hatırlamalıyız ki Kant genel geçer kurallar bulmaya çalışıyordu. Dolayısıyla eğer herkes bu kurallara uyarsa zaten kimsenin de kimseye işkence yapmasına gerek kalmayacağını düşünüyordu. Örneğin; herkes insanların mutluluğunu isterse, kimse bir meydana bomba yerleştirmeyecek.

Sonuçta gazeteci olarak etik bağlamında duruşunuz ne olursa olsun, insan odaklı habercilik kriterlerini benimser, mantığınızı ve duygularınızı birlikte kullanabilirseniz sorunların üstesinden gelebilirsiniz.

Fotoğraf: Frozen Vanity